

чий, это ситуация отсутствия всякой разницы между убийством, совершенным святым, и убийством, совершенным злодеем (вспомнить хотя бы Родиона Раскольникова, героя романа Ф. М. Достоевского). История Авраама, его акт веры происходят по ту сторону этического понимания добра и зла. «Добро проявляется тем, что я хочу его, иначе его и существовать не может. Добро обуславливается, следовательно, свободой. Зло точно так же является только потому, что я хочу его. Этим значение добра и зла, однако, нисколько не умаляется, и они не низводятся до степени чисто субъективных понятий. Напротив, добро существует само по себе и для себя и обуславливается существующей также самой по себе и для себя свободой» [4, с. 159]. Следовательно, добро или зло, как определяющие сущность и цель деяния, осуществляются человеком в акте свободного выбора, однако понимаются им и миром всеобщего уже по-разному. В случае с Авраамом – это его сокровенная вера, не имеющая значения во всеобщем, что для него означает непонимание, непринятие и осуждение, но внутренняя сторона этого акта делает его поступок недостижимым.

Выводы. Делая некоторые выводы по данной работе, хотелось бы заключить, что вышеизложенный анализ понимания добра и зла, свободы и выбора, Божественного и всеобщего определенно коррелирует с личностью Авраама, выступая главными пластами его веры. Вера Авраама – это выбор Божественного начала, а не всеобщего человеческого признания. Его любовь – это вина перед Богом. Его раскаяние – это свобода.

Библиографические ссылки

1. Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового Завета. Канонические. – М.: Российское Библейское Общество, 2006.
2. **Гайденко П. П.** Трагедия эстетизма: Опыт характеристики мирозерцания Серена Кьеркегора / П. П. Гайденко. – М.: Искусство, 1970.
3. **Джеймс У.** Воля к вере / У. Джеймс. – М.: Республика, 1997.
4. **Кьеркегор С.** Гармоническое развитие в человеческой личности эстетических и этических начал / С. Кьеркегор // Несчастнейший. Сб. соч. – М.: Библейско-богословский институт св. Апостола Андрея, 2005.
5. **Кьеркегор С.** Страх и трепет : пер. с дат., комментарии Н. Исаевой и И. Исаева; общ. ред., сост. и предисл. С. Исаева. – М.: Республика, 1993.
6. **Тиллих П.** Динамика веры / П. Тиллих // Избранное. Теология культуры. – М.: Юрист, 1995.

Надійшла до редколегії 23.12.09

УДК 172.3

І. В. Бунакова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СВІТСЬКА ТА РЕЛІГІЙНА ЕТИКА: ТОЧКИ ДОТИКУ

Розглянуто загальні для світської та релігійної етики морально-духовні цінності, орієнтири життя.

© Бунакова І. В., 2010

Ключові слова: вчинок, воля, свобода, благо, моральна норма, Золоте правило, чесноти, любов.

Рассмотрены общие для светской и религиозной этики морально-духовные ценности, жизненные ориентиры.

Ключевые слова: поступок, воля, свобода, благо, моральная норма, Золотое правило, добродетели, любовь.

This article is devoted to the consideration of the general secular and religious ethics of moral and spiritual values, life guidance.

Keywords: Deed, will, freedom, good, moral norm, golden rule, virtue, love.

Майже два десятиліття наша країна живе у нову добу. Зламано стару систему і лад, які обіцяли багато добра, рай земний, достаток, дружбу та щастя, а принесли злидні, взаємне відчуження, злобу, ненависть і страх. Але найстрашніше те, що відбулося внутрішнє спустошення людини, знищені духовні підвалини культури. Тому нагальною потребою сьогодення є відродження нашої духовності, людськості, бо складний та болісний процес економічних і політичних перетворень не буде мати сенсу, якщо метою його не стане саме людина, її честь та гідність.

Умовою творення будь-якої культури є новий гуманістичний світогляд, нове мислення. Необхідно навчитись бачити всю красу людськості, гуманності, моральності і нею ж захопитись. Необхідно відректись, відмовитись від брехливих та підлих принципів, які, враховуючи поточні потреби, одні й ті ж дії у певний період схвалювали, а в інший – засуджували. Важливо, щоб нашою мораллю і моральністю завжди керувала правда: щоб добро називалось добром, а зло – злом. Таким чином, саме життя приводить до усвідомлення необхідності етики та етичної освіти. Етика необхідна нині всім, особливо молодому поколінню; не існує такого ладу або суспільних умов, де без неї можна було б обійтись. Головним досягненням етики за всі часи її існування можна вважати створення плідного ідейного фундаменту, який дає можливість знаходити точку опори в індивідуальних моральних пошуках. Етичне знання відкрите кожному, свобода волевияву людини може бути обмежена настільки, наскільки сама людина цього захоче. Кожен має право вибирати концепцію чи вчення на власний « смак», а може, ознайомившись з ними, взагалі не прийняти жодного і відкинути їх, зайнятися власною етичною творчістю. Етика в сучасному житті здатна стати і бути формоутворюючим чинником, який зміцнить, скріпить людське співтовариство, незважаючи на строкатість і навіть антагонізм орієнтацій індивідів, що утворюють його. Етичне знання не містить жодного примусу, не передбачає залякування, воно звернене до сумління особистості, до її свідомості та самосвідомості. Етика дає змогу людині зрозуміти свою природу, створює умови для формування самоповаги та поваги до особи з боку інших людей. Головний етичний принцип – принцип поваги людської особистості.

Сучасність висуває перед етикою важливе завдання: оскільки панівною тенденцією є етичний релятивізм, остільки необхідно розкрити й донести до свідомості людей смисл абсолютних моральних цінностей, святого, перед лицем котрого людина тільки й може оцінювати власні думки, наміри, дії і з вимогами якого співвідносить свою поведінку. Саме цьому й виникає потреба визначитися з духовно-етичними, духовно-моральними орієнтирами життя. Як слушно зазначає

Е. І. Мулярчук, сучасний світ неможливо уявити без збереження таких базових цінностей людського життя, як Істина, Добро та Краса [1, с. 49].

Протягом багатьох століть формування моральних основ різних культур відбувалося в площині релігійного життя. Релігія запропонувала оригінальні й розгорнуті програми морально гідного життя людини, дала ймення цілим цивілізаціям. Релігійна етика, при всьому її різноманітті, вміщує уявлення про абсолютні загальнолюдські морально-духовні цінності, які є визначальними для життя людини і суспільства. Метою даної статті є визначення точок дотику світської та релігійної етики (маємо на увазі ті ідеї релігійної етики, що сформувались у світових релігіях, насамперед у християнстві).

Усі чесноти людини, які зумовлюють її відмінність від інших істот, надають існуванню людини якісно новий зміст – здатність до пізнання, предметного формування дійсності, творчі здібності – та визнаються як світською, так і релігійною етикою. Розумність, раціональність людської природи є феноменом надлюдським, навіть, загальнолюдським, і саме цим зумовлюється природна здатність людини до моральної поведінки. Сучасні світські та релігійні мислителі вважають розумність людини основою як релігійної, так і світської моралі та етики. Як істота, наділена розумом, людина замислюється над питанням «як жити?». Адже живемо ми лише раз. Відповідь на питання «як жити?» залежить від того, як розуміти людину, в чому вбачати її істинну велич. Історія філософсько-етичної думки подає достатньо багато прикладів розуміння того «ким є людина?». Ця проблема перестає бути суто академічною тоді, коли ми усвідомлюємо, що від її вирішення залежить вибір мого, тільки раз даного мені життя. Цей вибір повинен здійснити я сам, оскільки я не пасивний свідок власного життя, вдалого чи невдалого. Крім того, я переживаю це питання як драматично важливе, бо відчуваю свою відповідальність за успіх або невдачу. Без моєї участі, без мого рішення ніхто і ніщо не може зробити моє життя осмисленим чи безглуздим. Сенс, який я надаю своєму життю, не зумовлюється зовнішніми чинниками, він пов'язаний з метою, до якої я прямую й від досягнення котрої буду вважати своє життя вдалим чи невдалим. Людина постає в такому випадку як особа, тобто як суб'єкт, здатний до розумного та вільного самовизначення. І світська, і християнська етика визнає, що людина не тільки розумна, а й вільна істота.

Ще однією незаперечною тезою як для світської, так і релігійної етики є теза про людину, що утверджує себе діяльнісно, здійснюючи вчинки. Вчинком, зазвичай, в етиці називається тільки таке діяння, яке людина усвідомлює і є його вільним винуватцем. Лише у вчинку проявляється людина як особа, суб'єкт. І тільки за вчинки відповідальна людина, ми не можемо відповідати за те, над чим не владні. Тому, якщо ми образили кого-небудь у стані афекту, то просимо пробачення не стільки за те, що в той час говорили і робили, скільки за те, що дозволили собі дійти до такого ганебного стану, що втратили контроль над собою.

Незважаючи на те, що визначення вчинку досить просте, сам по собі вчинок – явище достатньо складне. Складність вчинку визначається перш за все тим, що «корінь» його формується в думці, але людина залучається повністю. В одному вчинку відображається уся людина. Структура вчинку складна й динамічна. Серцевиною і початком вчинку є прийняття рішення щодо його здійснення. Прийняття рішення базується на діалозі і мовби змаганні двох сил

людини: розуму (пізнавальної сили) і волі (сили бажання). Об'єктом актів як розуму, так і волі є сама людина. Спочатку розум пізнає благо і народжується задум, щоб досягти цього блага. Якщо задум сприймається волею, то він (задум) стає метою, котру актом волі ж маємо намір реалізувати. Знову черга розуму – замислитися над засобами, що ведуть до цієї мети. Якщо засоби задовольняють волю, то розум, розмірковуючи, знаходить найбільш відповідний, і тоді воля схвалює його (засіб) актом вибору. Саме таким чином відбувається прийняття рішення, ним людина мобілізує себе до діяння, котре попередньо було в деталях обмірковане й апробоване.

Розум і воля, «ведучи такий діалог», тісно переплітаються й впливають один на одну. Тому й маємо повне право говорити, що людині властива «розумна свобода». Людська свобода тоді тільки і є дійсною свободою, коли виростає з розважливості, вводиться нею. Розум не тільки шукає істину, а й робить її основою вчинків, адресує її волі, стає, таким чином, розумом практичним. Така свобода і є нещось інше, як автодетермінація. Але це передбачає також, що людина не просто має свободу вибору тих чи інших варіантів діяння, а свідомо вибирає тільки *благо*. Але разом з тим існує певна ієрархія благ, до досягнення яких спрямовуються всі діяння людини. Ці блага частіше за все виявляються частковими, не такими, що дають людині відчуття повноти буття. Таке відчуття може дати тільки Абсолютне Благо, яке цінне само по собі і не слугує засобом для здобуття чого б то не було. Наявність такого Абсолютного Блага визнається як світською, так і релігійною етикою. Світську, й релігійну етику цікавить не тільки питання про динаміку, структуру вчинку людини, не вчинок взагалі, а моральна вартісність, цінність вчинку. Етик бажає знати, які вчинки і чому є морально добрими, а які – ні. Тобто виникає питання про джерело та критерій моральної вартості вчинку. Фактично, це питання про норму моралі.

Моральні норми сформульовано надто загально, визначити їх ранг і об'єм є непростою справою. Всі норми важливі і неможливо зробити жодного винятку, скоріше, необхідно ретельно дотримуватися кожної з них. Кожна моральна норма має на увазі якесь благо людини, є висловлюванням необхідності його дотримання. «Не вбивай!» – направлена на збереження людського життя; «Не кради!» – на збереження власності й права розпоряджатися нею. Важливість окремих норм визначається рангом блага, що ними оберігаються.

Головним і особливим благом є людська особа, як розумний й вільний суб'єкт свого життя, здатний удосконалювати себе, здатний до любові. Людська особа – це таке благо, яке ніколи не можна «вживати» так, як вживають речі, тільки особа вимагає, щоб до неї ставились безкорисливо. Своїм буттям особа перевищує інші буття, багатша за інші живі істоти, саме тому має найвищу цінність.

Головна норма належить до головного блага людини, котре становить основу усіх інших благ, котре вказує сенс морального обов'язку, наявного в усіх моральних нормах і стосується виконання чи невиконання конкретних діянь. Головним благом людини є життя. Само по собі воно не може бути метою, однак це фундамент усіх інших благ людини. Досягти їх людина може лише тоді, коли живе. Саме в цьому розумінні людське життя є моральною вартісністю. Враховуючи дану тезу, моральна вартість вчинку як доброго чи злого,

визначається тим: чи сприяє розвитку людини, утверджує її гідність, чи, навпаки – порушується людське благо, чи нищиться гідність особи.

Головною моральною нормою і світська, і релігійна етика традиційно вважають Золоте правило, чи Золотий принцип, популярна версія котрого звучить так: «Не чини іншому те, що тобі не миле». Найчастіше люди посилаються на Золоте правило тоді, коли намагаються переконати когось в некорисності здійснення зла: «Не чини іншому те, що тобі не миле, бо той, інший, відплатить тобі з лихвою. Якщо хочеш жити серед зичливих до тебе, сам будь зичливим до інших. Не варто сіяти зло навколо себе». Що ж, такий метод умовляння може спрацювати, але не цим визначається головний сенс Золотого правила. Воно має не умовний характер, а категоричний, тобто незалежно від того, чи оплатиться людині, чи ні, його необхідно виконувати.

Золоте правило є тим способом, який допомагає уникати здійснення морально негідних вчинків. Базується воно на знанні самого себе «зсередини». Усіх інших ми знаємо «із-зовні». Ми можемо лише здогадуватися про їхній внутрішній стан, краще чи гірше їх розуміти саме спираючись на пізнання себе. Моє «Я» і є тим критерієм, згідно з яким оцінюється інша людина та її діяння. Бо сам знаю, що хотів би, аби мені люди чинили, що мені миле, а що – ні. Золоте правило спонукає до співчуття, яке треба розуміти дослівно: закликає до «чуття спільно з іншим» і погляду його очима на світ. Золоте правило передбачає взаємність у відносинах між людьми. Етика, і світська, і релігійна, вважають, що співчуття, взаємність об'єднують людей значно сильніше, ніж розділяють нас відмінності. Таким є глибокий сенс Золотого правила: якщо справді ставишся до іншої людини з любов'ю, бажаєш їй блага, хочеш знати, що дійсно є для неї добрим – заглибся в себе і замислись, чого б ти в такій ситуації чекав від інших. І саме так дій.

Золоте правило, якщо виконується людиною, свідчить про її моральну зрілість, оскільки наказує застосовувати до власних вчинків ту ж саму мірку, якою міряємо вчинки та діяння інших людей. Про це говорить і І. Кант у одному з формулювань свого «категоричного імперативу».

Моральні норми, зокрема, норма норм – Золоте правило – тим і відрізняються від інших норм, що стосуються людини як людини. Їх фундаментом є людська природа, спільна для нас усіх. Саме тому норми і мають загальний та універсальний характер: тобто обов'язків однаковою мірою для всіх.

Найвищим втіленням релігійної, зокрема християнської, моралі є заповідь любові. Любов займає поважне місце у світській моралі та етиці. Саме возвеличення любові надає їй особливого змісту. Любов – принцип поведінки людини, свого роду ідеал справжнього співчутливого ставлення до ближніх. Цей ідеал і природний, оскільки наявний в серці кожного, і раціонально-розважливий. Любов наказує розглядати кожну особу як мету діяння і не дозволяє зводити її тільки до ролі засобу для власних цілей суб'єкта діяння. Суттю любові є дарування себе: життя для іншої особи, що може приймати різні форми. Шляхами, що ведуть до любові, її утвердження у житті, є моральні чесноти.

Моральні чесноти пов'язані з волею і являють собою схильність й справність людської волі. Моральні чесноти необхідно відрізнити від інтелектуальних чеснот, з одного боку, і від природних здібностей – з іншого. Але відрізнити не означає – відокремлювати. Людська воля – воля розумна, тому моральна чеснота «мусить»

залучати розум і його здатність. Від природних здібностей чесноту відрізняє те, що вона є ефектом зусиль, в той час коли здібності є нам «даними». Моральні чесноти, що постійно схиляють до сили волі, виступають тривалою основою волі. Виробляємо чесноту, здійснюючи відповідні вчинки, і, з іншого боку, чеснота допомагає нам легше й краще здійснювати ці вчинки. Чеснота також є схильністю і здатністю до здійснення добра. Саме такі діяння визначаються як морально гідні. Протилежністю чесноти є вада, котра також є схильністю й здатністю волі, але вже у здійсненні зла. Внутрішнє спрямування волі на здійснення добра є сутністю любові.

Усі чесноти, що традиційно визнаються і світською, і релігійною етикою: правдивість, милосердя, мужність, розважливність, поміркованість, справедливність – становлять якусь форму любові і тому мають право називатися чеснотами. Любов має сенс і статус першої й найважливішої чесноти. Саме завдяки їй чеснота є благом суто моральним, розвиває в людині її здатність до розумної і вільної любові. В сучасній культурі важливе значення мають і такі чесноти, які завжди вважались суто релігійними: віра та надія. Любов спочатку теж була чеснотою релігійною, але часи змінилися, і любов зайняла чільне місце в світській етиці. Так, чеснота віри висвітлює і поглиблює чесноту розважливості, поліпшує прийняття доброго і слушного рішення. Чеснота надії становить доповнення, особливе увінчання мужності. Надія зміцнює особу в прагненні до блага, особливо до Блага Абсолютного. Надія укріплює волю, віру, допомагає перенести всі скорботи, негаразди життя, трактуючи їх як процес очищення й загартовування людини на важкому шляху утвердження правди й любові. А життя в правді й любові ніколи не було здійснене.

Мулярчук Е. І. Етос і мораль в релігійних спільнотах: досвід християнства / І. Е. Мулярчук // Етос і мораль в сучасному світі. – К., 2004.

Надійшла до редколегії 14.12.09

УДК 141.32

В. А. Вершина

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ХУДОЖЕСТВЕННО-ФИЛОСОФСКОЕ ТВОРЧЕСТВО Ф. ДОСТОЕВСКОГО В ИНТЕРПРЕТАЦИИ С. ФРАНКА

Сутність філософських пошуків Достоєвського та створена письменником «нова форма гуманізму» представлені в інтерпретації Семена Франка.

Ключові слова: гуманізм, особистість, християнський світогляд, віра, проблема зла, виправдання людини.

© Вершина В. А., 2009